

КИЧИК БИЗНЕС ВА ХУСУСИЙ ТАДБИРКОРЛИК ФАОЛИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ УСТУВОР ЙЎНАЛИШЛАРИ

Бабамуратова Мақсуда Бахшуллоевна

Бизнес ва тадбиркорлик олий мактаби тингловчиси

Ҳар қандай мамлакатнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик муҳим аҳамият касб этади. Чунки, кичик бизнес шароитга тез мослашувчанлик билан ажралиб туради, унинг фаолиятини йўлга қўйиш катта миқдордаги дастлабки капитални талаб қилмайди. Кичик бизнес йирик бизнес учун қулай бўлмаган соҳаларда авж олади. Кичик бизнес кичик бозорларда фаолият олиб бориш, маҳаллий ресурслардан фойдаланиш, ишсизлик муаммосини ҳал қилиш, меҳнат унумдорлигини ошириш, ўрта мулкдорлар қатламини шакллантириш ва ички бозорни истеъмол товарлари билан тўлдиришда муайян афзалликларга эга. Кичик корхоналар одамларда соҳибкорлик, тадбиркорлик, мулкка эгаллик қобилиятларини рўёбга чиқариш, уларда ишбилармонлик қўникмаларини ҳосил қилиш ва ривожлантириш воситаси ҳисобланади.

Ўзбекистонда кичик бизнес субъектларининг чегараси қуйидагича белгиланган (1-жадвал):

1-жадвал

Кичик бизнес субъектларини тармоқлар бўйича аниқлаш мезонлари¹

	09.04.1998	15.05.2009	28.07.2010
Тармоқлар	ПФ-1987	ПҚ-1112	ПФ-4232
	Ўртача йиллик ишчилар сони	+ 30 фоизга касаначилар	+ 20 фоизга битирувчилар
Микрофирмалар			
Ишлаб чиқариш тармоқларида	20 киши	+6 киши	+4 киши
Хизмат кўрсатиш соҳаси ва бошқа ишлаб чиқаришга алоқадор бўлмаган тармоқларда	10 киши	+3 киши	+2 киши
Улгуржи, чакана савдо ва умумий овқатланиш соҳасида	5 киши	+2 киши	+1 киши
Кичик корхоналар			
Енгил саноати, озиқ-овқат саноати ҳамда қурилиш материаллари саноатида	200 киши	+60 киши	+40 киши

¹ Ўзбекистон Республикасининг 2012 йил 2 майда янги таҳрирдаги “Тадбиркорлик фаолияти эркинлигининг кафолатлари тўғрисида”ги 328-сонли Қонунига мувофиқ тузилган.

Металлга ишлов бериш ва асбобсозлик, ёғочсозлик ҳамда мебель саноатида	100 киши	+15 киши	+10 киши
Машинасозлик, металлургия, ёқилғи-энергетика ва кимё саноати, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш ва қайта ишлаш, қурилиш ва бошқа ишлаб чиқариш	50 киши	+15 киши	+10 киши
Илм-фан, илмий хизмат кўрсатиш, транспорт, алоқа, хизмат кўрсатиш соҳалари (суғурта компанияларидан ташқари), савдо ва умумий овқатланиш ҳамда бошқа ноишлаб чиқариш соҳаларида	25 киши	+8 киши	+5 киши

Кичик корхоналар йирик компанияларга нисбатан улар бозор шароитига тез мослашадилар ҳамда ишлаб чиқарган маҳсулотларини бозорда муваффақиятли ўтишини таъминлашда бир қанча устунликларга эга. Чунки, кичик корхоналар ўз фаолиятларини тор ишлаб чиқариш дастурларига, илғор технологияга, кам туркумли илм-фан талаб қиладиган маҳсулотлар чиқаришга тезда мослайдилар ҳамда бозор асосларини тез ўзлаштириб борадилар.

“Бир нарсани алоҳида таъкидлаш керак, пандемия даврида иқтисодиётнинг барқарор ишлаши учун тадбиркорлар давлат билан теппа-тенг ҳисса қўшдилар. Шунинг учун барчамиз тадбиркорларга елкадош бўлиб, уларни доимо қўллаб-қувватлашимиз шарт”², дея таъкидланди Мурожаатномада.

Жаҳон иқтисодиётида коронавирус пандемияси таъсирида тўсатдан рўй берган узилишлар 2020 йилда глобал рецессияни келтириб чиқарди. Шунинг таъкидлаш лозимки, пандемия таъсирида вужудга келаётган инқироз биринчи навбатда кичик бизнес субъектлари фаолиятига ўз таъсирини ўтказди. Чунки, ўз кўламлари ҳамда, тегишли равишда, ишлаб чиқариш салоҳияти жиҳатидан йирик компания ва ташкилотларга нисбатан аҳамиятли даражада чекланган мазкур соҳа вакилларининг “хавфсизлик ёстикчалари” ҳам у қадар катта бўлмайди. Иқтисодиётдаги истеъмол ҳажмининг қисқариши, ишлаб чиқариш занжирларининг узилиши, талабнинг инертланиши ва бошқа шу каби ҳолатларнинг салбий таъсири биринчи бўлиб кичик бизнес субъектларида намоён бўлади.

Пандемия таъсирида вужудга келаётган инқироз ҳолатини кичик бизнесга таъсирининг асосий йўналишлари сифатида қуйидагиларни келтириш мумкин:

² Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. 2020 йил 29 декабрь. - https://www.uz.uz/posts/ozbekiston-respublikasi-prezidenti-shavkat-mirziyoevning-oliy-mazhlisga-murozhaatnomasi_198650

- маҳсулот ва хизматларга бўлган талабнинг тўсатдан ва кескин равишда қисқариши оқибатида ишлаб чиқариш фаолиятининг қисқариши ёки бутунлай тўхтаб қолиши;

- ишлаб чиқариш фаолияти қисқариши ёки тўхташи билан боғлиқ равишда корхонада банд бўлганларга иш ҳақи тўлаш муаммосининг пайдо бўлиши ва уларни ишдан бўшатиш ҳолатларининг кучайиши;

- ижара ҳақи, солиқ, банк кредитлари ва бошқа қарзлар, турли хил ресурслар (электр энергияси, табиий газ, ичимлик суви ва бошқалар)дан фойдаланганлик учун тўловларни амалга ошириш имкониятининг чекланиши ҳамда тўловсизлик ҳолати учун жаримага тортилиш хавфининг кучайиши;

- аванс сифатида тўлаб қўйилган маблағлар (масалан, хомашё ва материаллар, реклама, коммунал хизматлар, солиқларнинг олдиндан тўлови ва бошқалар)дан фойдаланиш самарадорлигининг пасайиши ёки уларнинг қайтарилишидаги маълум йўқотишларнинг пайдо бўлиши;

- кичик бизнес субъектлари кучли рақобат шароитида фаолият кўрсатиши сабабли, агар зудлик билан тегишли чора-тадбирлар кўрилмаса, ўз мижозларини қисман ёки бутунлай йўқотиши ва ҳ.к.

Шунга кўра, жаҳондаги аксарият мамлакатларда глобал инқироз шароитида умуман тадбиркорлик фаолиятини, шу жумладан, кичик бизнесни қўллаб-қувватлаш, улар фаолиятининг қисқариб кетишининг олдини олиш борасида муҳим чора-тадбирлар амалга оширилди (2-жадвал).

2-жадвал

Турли мамлакатларда пандемия шароитида амалга оширилаётган тадбиркорлик фаолиятини қўллаб-қувватлаш чоралари³

Мамлакат	Чора-тадбирлар мазмуни
Австралия	Солиқ тўловлари муддатини кечиктириш, уларни реструктуризациялаш, илгари тўланган тўловларни қайтариш, қарздорлардан солиқлар, шу жумладан, жарима тўловларини ундириш муддатини кечиктириш
Сингапур	2020 йилда фойда солиғини қолаб бериш, корпоратив солиқ тизими доирасида қатор солиқ тартибларини кенгайтириш, махсус қарз ёрдамида айланма капиталга эга бўлиш, ижара тўловларининг мослашувчан тизимига ўтиш
Янги Зеландия	Олдиндан тўланадиган солиқ ундиришнинг чегарасини жорий молия йилида 2,5 минг долл.дан 5 минг долл. қадар, катта қийматга эга бўлмаган активлар амортизациясини 500 долл.дан 1000 долл.гача, 2020 йилда эса 5 минг долл.га қадар оширди

³ Дубов Г. АСИ собралo лучшие мировые меры поддержки бизнеса и населения во время пандемии. 30 марта 2020 года. - <https://asi.ru/news/121867/>

Япония	Пандемиядан зарар кўрган кичик ва ўрта корхоналарга туризм соҳаси ва саноатнинг алоҳида тармоқларида ноль ставкагача қадар бўлган паст фоизли гаровсиз кредитлар тақдим этилади
Таиланд	Кичик ва ўрта корхоналар учун барча солиқларни 2 фоизга қадар пасайтирилди, корхоналарнинг электр энергияси сарф-харажатлари молиялаштириб берилди

Шунингдек, бу борада Европа Иттифоқида амалга оширилаётган чораларни бешта асосий йўналишга гуруҳлаш мумкин:

- 1) тўғридан-тўғри грантлар, манзилли солиқ имтиёзлари ва аванс тўловлари;
- 2) компаниялар томонидан олинган банк кредитлари бўйича давлат кафолатлари;
- 3) фирмаларга субсидиялашган давлат қарзларини бериш;
- 4) давлат ёрдами реал иқтисодиётга йўналтирувчи банклар учун эҳтиёт чоралари;
- 5) экспорт кредитларини қисқа муддатли суғурталаш⁴.

Бирок, ўз ўрнида таъкидлаш лозимки, пандемиянинг кичик бизнесга таъсирини ҳам бир томонлама баҳолаш тўғри бўлмайди. Чунки, бундай шароитда давлат ва бизнес эгалари томонидан мазкур таъсирга қарши курашиш давомида шундай ислохот ва ўзгаришлар амалга ошириладики, бу бизнес жараёнларининг мазмуни, улар таркибий тузилмасининг такомиллашувига олиб келади. Бу борада 2008-2010 йилларда рўй берган глобал молиявий-иқтисодий инқирознинг қуйидаги тажрибалари ҳам яққол далолат беради. Жаҳон банкининг ҳисоботига кўра, молиявий инқироз даврида кичик бизнесни давлат томонидан тартибга солиш соҳасидаги ислохотлар сони кескин кўпайган. Бундан кўринадики, иқтисодий пасайиш даврида давлат органларининг инқироз оқибатларини кичик бизнесни ривожлантириш ҳамда тадбиркорлик фаолияти учун қулай шарт-шароитларни яратиш орқали юмшатишга ҳаракат қилиши кузатилиб, иш ўринлари сонининг кўпайиши ва кичик ва ўрта бизнесдан тушумларга боғлиқ бўлган маҳаллий бюджетлар даромадининг ўсишига олиб келиши лозим. 2008-2009 йилларда 131 та мамлакатда меъёрий-ҳуқуқий тартибга солиш тизимида 297 та ислохот рўйхатга олиниб, бу олдинги босқичга қараганда 20%га, ҳар бир ўтган босқичдагига қараганда кўпроқдир. Сўровда иштирок этган 60% мамлакатлар бу соҳада ислохотларни амалга оширган⁵.

⁴ Дубов Г. АСИ собралo лучшие мировые меры поддержки бизнеса и населения во время пандемии. 30 марта 2020 года. - <https://asi.ru/news/121867/>

⁵ Бессонова Е. и др. Проблемы малого бизнеса России в 2009 году: административные барьеры и доступность внешнего финансирования. ЦЭФИР при РЭШ. 2010 год, май. - <http://www.cefir.ru/download.php?id=2530>

Ўтган давр таҳлили шуни кўрсатадики, инқироз шароитида йирик компанияларнинг фаолият кўламлари қисқариб, қарзлари аҳамиятли даражада кўпайиб, давлат ёрдамига муҳтожликлари тобора кучли намоён бўлса, бу жараёнлар кичик бизнес корхоналарига у қадар таъсир кўрсатгани йўқ. Ўтказилган ижтимоий сўровлар натижасига кўра, кичик бизнес субъектларининг деярли 1/3 қисмининг таъкидлашicha, кейинги вақтда молиявий-иқтисодий инқироз уларнинг фаолиятига деярли таъсир кўрсатмаган ва келгусида ҳам бундай барқарорлик сақланиб қолишига ишончлари комил. Сўровда иштирок этганларнинг 23 фоизи эса глобал инқироз шароитида ўз фаолиятларининг янада яхшиланишини кутмоқдалар⁶.

Бирок, ушбу далиллар ҳозирги глобал инқирознинг кичик бизнес субъектлари фаолиятига салбий таъсири борасида хавотирланишга, уни давлат томонидан қўллаб-қувватлашга умуман зарурат йўқ, деган маънони аниқлатмайди. Аксинча, бундай шароитда давлатнинг пухта ўйланган ва изчил қўллаб-қувватлаш сиёсати вазиятни ижобий ўзганга буриш имконини таъминлайди.

2022 йилда республикада тадбиркорлик, унинг кичик бизнес шакли билан банд бўлган корхоналар сони 400 мингдан ошди. Уларнинг ялпи ички маҳсулотдаги улуши 54,9 фоизни ташкил этади. Тадбиркорликни ривожлантириш ҳисобидан 392 мингта янги иш ўринлари яратилди.

2020 йил ҳолатига кўра иқтисодий фаолият турлари кесимида фаолият кўрсатган кичик корхоналарнинг Ялпи ички маҳсулотдаги ҳиссаси 55,7 фоизни ташкил қилди. Бунда саноатнинг ҳиссаси - 27,9, Қурилиш – 72,5, бандлик – 74,5, Экспорт -20,5, Импорт -51,7 фоиз ҳиссага тўғри келмоқда.

Сўнгги йилларда аҳолининг кенг қатламини тадбиркорликка жалб қилиш ва уларнинг даромад манбаларини кенгайтиришга қаратилган "Ҳар бир оила - тадбиркор", "Ёшлар келажагимиз" ва бошқа ижтимоий дастурлар доирасида жами 13 трлн сўмдан зиёд имтиёзли кредитлар ажратилиб, 600 мингдан зиёд оилаларни қамраб олишга эришилди. Кейинги йилларда мамлакатимизда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари фаолиятини давлат рўйхатига олиш, молиявий қўллаб-қувватлаш, солиқлар ва давлат божларини тўлаш ва бошқа қатор масалалар бўйича имтиёзлар берилди.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг 2012 йил 2 майдаги ЎРҚ-328-сон "Тадбиркорлик фаолияти эркинлигининг кафолатлари тўғрисида"ги Қонуни.
2. Ўзбекистон Республикасининг 2012 йил 26 апрелдаги ЎРҚ-327-сон "Оилавий тадбиркорлик тўғрисида"ги Қонуни, 3-модда.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 11 сентябрдаги "Ўзбекистон-2030" Стратегиясини тасдиқлаш тўғрисидаги ПФ-158-сон Фармони.

⁶ Малый бизнес в условиях кризиса / <http://www.bcprofi.ru/business/news/3961/>